

Вознюк Олександр. Синтез науки і релігії та новий обрій теодицеї // Релігія у глобальному світі : Міжнародний Форум, 29-30 вересня 2016 року : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. П. Ю. Саух [та ін.]. – Житомир : Вид-во Євенок О. О., 2016. – С. 11-15.

Олександр Вознюк (м. Житомир, Україна)

СИНТЕЗ НАУКИ І РЕЛІГІЇ ТА НОВИЙ ОБРІЙ ТЕОДИЦЕЇ

Головні філософсько-світоглядні одкровення нашого часу виявляються у прагненні людської свідомості до цілісного, тотального пізнання світу. Ми живемо у період науково-релігійно синтезу, якого, за словами О. Ф. Лосєва, наша епоха «заспрагла більше, ніж будь-яка інша» [3, с. 188]. Зазначений синтез науки і релігії означає повернення людства, яке досягло високого науково-технічного рівня розвитку, до своїх сакральних духовних джерел. Це, у свою чергу, відкриває нові обрії як для практик теодицеї (які спрямовані на виправдання існування всеблаготворного Абсолюту), так і для доведення Його існування.

Реалізація зазначених завдань потребує залучення універсального теоретико-методологічного принципу, який базується на універсальній синергетичній парадигмі розвитку, діалектична схема якої набуває таких моделей: 1. *Теза → антитеза → синтез*. 2. *Тотожність → відмінність та протилежність → нова тотожність*. 3. *Єдине → множинне → ціле*. 4. *Симетрія → асиметрія → їх синтез*.

Зазначена схема опукло ілюструється висловом Г.В. Плеханова: «будь-яке явище, розвиваючись до кінця, перетворюється на свою протилежність; але оскільки нове, протилежне першому, явище також у свою чергу перетворюється на свою протилежність, то третя фаза розвитку має формальну схожість з першою».

Універсальна парадигма розвитку, що фіксує єдність правопівкульового та лівопівкульового аспектів пізнання, виявляє їх синтез у вигляді інтуїтивного пізнання, передбачає актуалізацію *нової когнітивної парадигми*, деякі з принципів котрої можна виразити у наступних положеннях: відмова від абсолютизації емпіричних методів, визнання науковим не лише верифіційного знання, легалізація інтуїції та здорового глузду дослідника, можливість узагальнення на основі інтерпретації та вивчення окремих випадків і фактів, націленість на загальний синтез знань, важливість моральної позиції дослідника, єдність наукового та міфологічного світорозуміння, коли, з одного боку, виявляється необхідність у теоретичній інтерпретації *міфологічних уявлень*, а з другого – низведення наукових уявлень до рівня міфу. Якщо інтерпретація міфів – річ достатньо розроблена у сучасній науці, то міфологізація науки – це процедура, яка характерна скоріше для лженауки. Однак наука часто використовує міфи – наукові парадигми, а властивість міфологічного, метафоричного відображення дійсності – є чи не єдиним засобом вловити та змістовно визначити об'єкти

високого ступеня абстракції. Міфо-метафоричний тип осягнення світу дозволяє зводити воедино наукові уявлення, задавати аналогії та асоціації між різними системами понять, формувати загальне пізнавальне «поле» науки, виступаючи у якості «епістемологічного доступу» до будь-якого поняття. Як писав М. О. Бердяєв «філософія починає з боротьби проти міфу, але закінчує вона тим, що приходить до міфу як до вінця філософського пізнання» [1, с. 232].

За таких умов пізнання світу передбачає інтеграцію наукового-теоретичного та релігійно-міфологічного, що виявляє Істину. У ній з'єднуються протилежності та формується дипластія (притаманний лише людській свідомості психологічний феномен ототожнення двох елементів, які одночасно виключають один одного) – продуктивний психологічний механізм орієнтації людини в оточуючому світі.

Загальною теоретичною базою для інтеграції науково-теоретичного та релігійно-міфологічного світосприйняття є універсальна парадигма розвитку, яка дозволяє репрезентувати цілісну картину світу та виявляється підтвердженням філософського принципу єдності світу. Цю парадигму розвитку можна екстраполювати на *еволюцію форм суспільної свідомості*.

На початковому етапі онто- і філогенетичного розвитку людства та форм суспільної свідомості виявляється єдність, синкретизм суб'єкта й об'єкта, людини на світу. На цьому етапі усі форми суспільної свідомості сполучені в певному науково-релігійному сплаві, а знання про світ і людину знаходили вираження в синтетичному вигляді – у формі простих пралогічних, пратеоретичних моделей, занурених у міфологему і метафору. Тут реалізується чуттєво-конкретний, синтетичний етап пізнання світу людиною, який видобуває багатозначний смисловий контекст

На другому етапі розвитку форм суспільної свідомості виявляється наростання дихотомії людини і світу, їх асиметризація: суб'єкт і об'єкт розводяться по полюсах. Тут реалізується абстрактно-логічний, аналітичний етап пізнання, який видобуває однозначний смисловий контекст.

Третій етап це період постнекласичного розвитку форм суспільної свідомості, який пов'язаний з ідеєю злиття об'єкта і суб'єкта, з такою теоретичною парадигмою, у якій вони розглядаються як такі, що впливають один на одного і взаємно один одного потенціюють. Тут розвиток людства немовби повертається до своїх сакральних джерел, але на вищому рівні розвитку. Тут виявляється ідея комплементарності, взаємної додатковості раціональної й ірраціональної складових процесу пізнання світу, який уявляється як ціле, де все пов'язано з усім. Саме на цьому теоретичному ґрунті в даний час знаходить утвердження концепція цілісності як важливий методологічний принцип синтезу науки і релігії.

У зв'язку з цим Е. Тоффлер писав, що ми знаходимося на порозі нової ери – ери синтезу, яка супроводжується поверненням до «великомасштабного» мислення, що має подолати ефекти сучасної «кліпової культури», яка розпорошує наш образний ряд на маленькі кадри, які слід синтезувати і створити особистісний відеоряд, який стане основою для створення конфігуративного модульного «Я» кожного індивіда. Саме на такому теоретичному підґрунті нині утверджується як синтез науки і релігії, так і концепція цілісності – важливий методологічний принцип філософського синтезу знань, яка має розв'язати гостру суперечність між сциєнтичним і гуманістичним типами світогляду й освіти, вирішити проблему поєднання точних і гуманітарних дисциплін, нині пануючих сциєнтично-технократичних цінностей із вищими духовними.

На третьому вищому етапі розвитку форм суспільної свідомості реалізується духовно-конкретний, синтетичний (парадоксальний) етап пізнання, на якому інтегруються досягнення двох попередніх етапів. Саме на цьому етапі розвитку суспільства *практика теодицеї та спроби обґрунтувати буття Бога набувають нових можливостей* разом з великою кількістю парадоксів, з якими стикається наукова свідомість.

Одних з важливих парадоксів сучасного наукового пізнання – *парадокс розвитку* (телеологічний парадокс): розвиток як процес зміни передбачає виникнення чогось нового зі старого, яке відстоїть від нового в лінійному причинно-наслідковому ланцюгу подібно до того, як причина передує наслідку, а минуле – теперішньому. Але в цьому випадку нове не є принципово новим, оскільки вже міститься в цьому старому в деякому прихованому, потенційному стані. Тому сам розвиток як процес появи нового набуває парадоксальний сенс, коли у К. Маркса капітал (щось нове) виникає в обігу (старому) і одночасно не в ньому. У Ч. Дарвіна новий вид виникає зі старого, і одночасно не з нього, коли хребетні з'являються з безхребетних, і водночас не з них, людина – з вищих мавп і не з них, а живе – з неживого і з живого одночасно. Подібним чином можна говорити про парадокс морфогенезу в біології.

До цього ж смислового ряду відноситься і *парадокс процесів самокерування*: оскільки процес розвитку предметів і явищ нашого світу характеризується спрямованістю до певного, а не будь-якого результату [4, с. 133; 5], то мета розвитку предметів і явищ виявляється присутньою на його початку. Тоді на запитання, яким чином може детермінується процес розвитку тим чинником, якого ще немає як об'єктивної реальності, можна дати лише одну відповідь – ідеально. Тобто мета розвитку присутня в ньому як потенційний (віртуальний, ідеальний) чинник, тим більше, що потенційно-імовірнісний аспект світу, як вчить сучасна фізика, є його фундаментальною характеристикою, коли на квантовому рівні послідовність причинно-наслідкових зв'язків порушується. В результаті чого наслідок може передувати причині [6].

Як пише Д. Бом, квантова теорія вказує, що реальність являє собою неподільне ціле, де все взаємопов'язане на глибинному рівні за межами звичайних кордонів часу і простору; це дозволяє говорити про існування деякого «*імпліцитного*» (прихованого) порядку, з якого народжується «*експліцитний*» (явний) порядок, – саме зі згортання і розгортання цих порядків народжується різноманітність явищ квантового мікро-, а отже і макросвіту, що дає підстави для теорії «голографічного Всесвіту» К. Прибрама та інших подібних теорій.

Подібним же чином принципово проблематичним є з'ясування детерміністського пріоритету в будь-якій парі – частинці і хвилі, внутрішньому і зовнішньому, суб'єктивному і об'єктивному, бутті та свідомості, ідеальному і матеріальному та ін.

Парадокс розвитку та інші подібні парадокси приводять до кількох *рівноможливих* моделей доведення буття Бога (які, по суті, виражають основні сучасні концепції часу):

1) Якщо нове як елемент буття виникає не зі старого, то можна припустити, що нове виникає з *Ніщо*, тобто з того, що не є буттям, з того, що трансцендентне буттю і знаходиться за його межами. У цьому випадку необхідний *Режисер* розвитку, Який забезпечує виникнення і розвиток світу з *Ніщо*, а сам розвиток при цьому вчиняється заздалегідь визначеним сценарієм, який покладається в *Ніщо*, а точніше – в Творці, Котрий творить світ з цього *Ніщо*, тобто, відповідно до нових наукових уявлень – з *фізичного вакууму*. У цьому наука і релігія досягають згоди. Релігійно-міфологічна свідомість проводить думку, що все суще створено Богом з «нічого» (2 Макк. 7: 26), з “невидимого” (Євр. 11: 3) шляхом розщеплення (дихотомічного розділення) його на світло та темряву, тобто на дещо негативне та позитивне, чоловіче та жіноче... Це приводить до буттєвого стану створення світу. Врешті-решт протилежності взаємокомпенсуються і відновлюють стан початкової єдності, «блудний син» повертається в «батьківське лоно», а людина, як вказував Лао-цзи, починає сполучати в одній особі протилежності: «пізнає мужнє і все ж залишається жіночим». Дещо подібне ми знаходимо у системі Кабали, де Абсолют (Айн-Соф) для того, щоб народити світи, має самообмежитись та розділитись на сферу порожнечі та нескінченне світло, еманції якого створюють світи. Сучасна космологія інтерпретує процес породження Всесвіту приблизно в такій же формі, коли стверджує, що він виник внаслідок “вибуху” з симетричної “праречовини” (фундаментальної вакуумної симетрії, сингулярного стану матерії тощо) шляхом її розщеплення на речовинну та польову складові. Як вважає Г. І. Наан, народження Всесвіту є процесом розщеплення “ніщо” на “дещо” та “антидещо” (надлишкову та дефіцитну сутності, “плюс” та “мінус”), що призводить до актуалізації всіх відомих фізичних феноменів.

2) Або це нове міститься у старому в прихованому, потенційному стані, – але тоді воно не є принципово новим, а наслідок в причинно-наслідковому ланцюгу не є наслідком, бо

міститься в причині; у такому разі майбутнє не є майбутнім в повному розумінні цього слова, бо, знову ж таки, майбутнє виявляється інтегрованим в минулому. Тоді розвитку немає, і весь ланцюг предметів, які нібито розвиваються, і вони самі існують одночасно, а ідея розвитку при цьому виникає з руху квантового *Спостерігача* по цьому ланцюгу від минулого до майбутнього. В цьому випадку все розмаїття буттєвих форм задане спочатку, а виникнення цих форм знову приводить нас до висновку про те, що буття було створене з *небуття (Ніщо)* деяким *Творцем*.

3) Або нове, разом зі старим, постійно творяться заново. І в цьому випадку необхідний *Творець*, трансцендентний буттю, тобто *Творець (Спостерігач)*, що знаходиться за буттєвими межами.

4) Якщо припустити, що світ існує вічно, то це знімає проблему походження світу, однак кидає цей світ в хаос випадкових процесів («Якщо вважати реальність існуючою вічно, то це суперечить аксіомам часового порядку і призводить свідомість людини в гносеологічний «глухий кут», замикаючи мислення людини рамками реальності, яка тут і розуміється як існуюча вічно» [2, с. 176-181]), принципово не можуть забезпечити вдосконалення буттєвих форм: як засвідчує елементарний аналіз, світ виник не випадково через випадковий збіг нескінченної кількості обставин, але був створений *Творчої Рукою*, оскільки ймовірність випадкового походження світу менша, ніж вірогідність того, що вихор, що носить мільярди років у Всесвіті, може випадково з'єднати молекули речовини в такому порядку, щоб з них вийшов реактивний лайнер.

Паралельно з успіхами в доведенні буття Бога виявляються нові можливості *теодицеї*, що вперше на філософському рівні розробив Лейбніц, який вважав, що ми живемо в «найкращому зі всіх можливих світів» (Лейбніц), тобто в досконалому Всесвіті, який створювався і створюється Богом саме як досконалий. Подамо обґрунтування цій тезі на основі новітніх підходів до розуміння людської особистості.

Якщо *якості та властивості об'єкта визначаються не самі по собі, а по відношенню до зовнішнього середовища, в якому цей об'єкт знаходиться*, то визначати якості Всесвіту (як буття в цілому) можна тільки по відношенню до того, чим він не є – тобто 1) по відношенню до *Ніщо* (небуття), або 2) до майбутнього Всесвіту, якого ще немає. Тому досконалість Всесвіту (крім його реляції до *Ніщо*) визначається метою розвитку Всесвіту, в результаті якого він, реалізуючи цю мету, приходить до поки що неіснуючого майбутнього.

Метою Бога у зв'язку з творенням світу можна вважати таку його архітектоніку і механізми функціонування, які приводять істоти, що населяють світ, до Бога. Таким чином, найвищою й остаточною метою Божого творіння – є творіння Богом Самого Себе через людину, що створена «за образом і подобою» Всевишнього. У цьому випадку людина,

«перемагає світ», коли Господь відкриває можливість боговтілення: «Переможцеві дам сісти зі Мною на престолі Моєму, як і Я переміг і сів з Отцем Моїм на престолі Його» (Одрк. 3: 21).

Головна якість людини, що «перемагає світ», – свобода від детермінізму цього світу, що дозволяє вільній людині бути поза світом, бути вище світу, бути трансцендентною світові – тобто володіти властивою Абсолюту наріжною якістю – свободою, яка є головним атрибутом особистості – вільної від детермінізму, унікальної й ідентичної тільки собі сутності.

Наш світ, незважаючи на те, що їм керує «князь темряви», незважаючи на чотири камені спотикання людського життя, згідно з Буддизмом – старості, страждання, хвороб і смерті, – створений як досконалий інструмент досягнення людиною статусу Бога, оскільки саме в напружено-трагічних умовах буття світу виковується людська свобода, що приводить людину в лоно Всевишнього.

Таким чином, якщо людина витоково створена не як вільна істота, а як така, що має стати вільною, то цей процес передбачає відповідний розвиток людини та світа в цілому. А цей розвиток, у свою чергу, передбачає *довершену* – асиметричну, бінарно-детерміністську будову реальності, що реалізує взаємодію полярних сутностей, у тому числі добра і зла. Відтак, *наявність зла у світі не заперечує його досконалості*.

Висновки. Використання новітньої постнекласичної наукової парадигми, яка утверджує синтез науки і релігії як форм суспільної свідомості, дозволяє зробити вагомий внесок у розв’язування найбільш важливих релігійно-філософських проблем, пов’язаних з теодицеєю та доведенням буття Бога. Перспективами цього результату вважаємо побудову нової освітньої парадигми, яка за мету освіти буде мати не ціль традиційної освітньої парадигми – формування в учнів наукового світогляду, а розвиток в них творчо-діалектичного, парадоксально-містичного світосприйняття та світорозуміння, що реалізує цілепокладання нової постнекласичної парадигми освіти.

Література

1. Бердяев Н. А. Самопознание / Н. А. Бердяев. – М.: Дзв, 1990. – 336 с.
2. Кармин А. С. Познание бесконечного / А. С. Кармин. – М.: Мысль, 1981. – 229 с.
3. Лосев А. Ф. Философия, мифология, культура / А. Ф. Лосев. – М.: Политиздат, 1991. – 525 с.
4. Украинцев Б.С. Самоуправляемые системы и причинность / Б.С. Украинцев. – М.: Мысль, 1972. – 383 с.
5. Уоддингтон К.Х. Основные биологические концепции / К.Х. Уоддингтон // На пути к теоретической биологии. 1. Прологомены. – М.: Мир, 1970. – С. 11–38.

6. Цехмистро И.З. Холистическая философия науки: Учебное пособие / И.З. Цехмистро. – Сумы: Изд. "Университетская книга", 2002. – 364 с

Заявка на участь у Міжнародному форумі
«РЕЛІГІЯ У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ»

Прізвище, ім'я, по-батькові (повністю)	Вознюк Олександр Васильович
Науковий ступінь, вчене звання	доктор педагогічних наук, професор
Місце роботи, посада	Житомирський державний університет імені Івана Франка, професор кафедри дошкільної освіти і педагогічних інновацій
Назва доповіді	"Синтез науки і релігії та новий обрій теодицеї"
Напрямок, до якого належить доповідь (з перелічених в оголошенні)	Релігія в глобальному світі: традиції, тренди та виклики.
Електронна адреса	alexvoz@ukr.net
Контактний телефон	0967002903
Використання проекційної техніки	
Ваша участь у конференції передбачає	виступ із доповіддю
Потреба у житлі	